

Azərbaycan poeziyası

**MOLLA PƏNAH
VAQIF**

SEÇMƏ ŞEİRLƏR

QANUN NƏŞRİYYATI

Milli poeziyamızın görkəmli simalarından olan Molla Pənah Vaqif həm lirik şair, həm də tarixi şəxsiyyət kimi dəyərlidir. Yaradıcılığı üç əsrdən artıqdır ki, Azərbaycanla yanaşı Asiya ölkələrində, qardaş türk dövlətlərində maraqla qarşılır. Qarabağ hakimi İbrahimxəlil xanın vəziri və dostu olan Vaqif maraqlı, həm də təzadlı bir ömür yolu keçib. O, İbrahimxəlil xandan sonra hakimiyyətə gələn Məhəmməd bəy tərəfindən edam olunub. Əl-yazmalarının çoxu məhv edilib. Buna baxmayaraq, Azərbaycan xalqı Vaqifi də, onun irsini də qoruyub saxlayaraq nəsildən-nəslə ötürüb.

“Qanun” nəşriyyatının “Azərbaycan poeziyası seçmə şeirlər” adlı yeni layihəsində Vaqifin şeirlərini təqdim edirik. Kitabın maraqla qarşılanaçağına inanırıq.

Molla Pənah Vəqif AZƏRBAYCAN POEZİYASI SEÇMƏ ŞEİRLƏR
Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2023, 216 səh.

Ölçü: 120x185 mm

Cild: qalın

Çapa imzalandı: 27.01.2023

Naşir: Şahbaz Xuduoğlu

Tərtib edən

və redaktor: Əyyub Qiyas

Korrektor: Əyyar Tahir

Texniki redaktor

və mətn dizaynı: Asifə Əfəndi

Qapaq dizaynı: Rafael Qasım

Qanun nəşriyyatı

İstanbul Copyright Awards-ın qalibi

Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., 76

Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18

Mobil: (+994 55) 212-42-37

e-mail: info@qanun.az

www.qanun.az

www.fb.com/Qanunpublishing

www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-38-490-1

© Qanun nəşriyyatı, 2023

Bu kitabın Azərbaycan dillinə tərcümə və yayım hüquqları "Qanun Nəşriyyatı"na məxsusdur. Kitabın təkrar və hissə-hissə nəşri "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa ziddir.

MÜNDƏRİCAT

Molla Pənah Vaqif yaradıcılığında xalq həyatı və ölkə coğrafiyası.....	6
Qoşmalar.....	24
Təcnislər.....	126
Qəzəllər.....	132
Müxəmməslər.....	150
Müstəzadlar.....	165
Müəşşər.....	170
Qeydlər, İzahlar.....	173
Tarixi, əfsanəvi və coğrafi adlar.....	189
Lüğət.....	196

Molla Pənah Vaqif yaradıcılığında xalq həyatı və ölkə coğrafiyası

Böyük Azərbaycan şairi Molla Pənah Vaqifin yaradıcılığı üçün xalq həyatının təsviri əsas motiv idi. Təsadüfi deyildir ki, Vaqifi xalq nəğməkarı adlandırırlar. Molla Pənah Vaqif Azərbaycan milli məişətini, adət və ənənələrimizi, sadə, təbii el gözəllərini, ölkəmizin təbiətini bütün zahiri gözəlliyi və mənəvi aləmi ilə birlikdə ilhamla tərənnüm etmişdir. Molla Pənah Vaqif özündən əvvəlki zəngin ədəbi ənənələrə, klassik poeziyaya yaxından bələd olmuş, lakin yeni tarixi şəraitdə ədəbiyyatı daha da inkişaf etdirməyin yollarını tapmış, şeirdə təzə yol açmağı bacarmışdır. Şeirin təzə yolu isə gerçəkliyi realist şəkildə əks etdirən, xəyalatında həyatın dadı, tamı, reallıqları ifadə olunan cəlbedici poetik nümunələr yaratmaqdan ibarət idi. Molla Pənah Vaqif bu yolla ədəbiyyatın yeni inkişafına yol açan vəzifələrin həyata keçirilməsinə nail ola bilmiş, çoxəsrlik Azərbaycan poeziyasının Vaqif mərtəbəsinə yüksəlmişdir. O, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə heca vəznli realist şeir məktəbinin və erkən realizm ədəbi cərəyanının yaradıcısı kimi daxil olmuşdur.

Molla Pənah Vaqifin yaradıcılığında xalq həyatı bir neçə istiqamətdə təsvir və tərənnüm olunmuşdur:

1. Vaqif mənsub olduğu xalqın milli məişətini real şəkildə əks etdirmişdir.

2. Xalqın adət və ənənələri Molla Pənah Vaqifin şeirlərində tərənnüm olunmuşdur.

3. Vaqif «ellər yaraşığı, ölkə gözəli» olan Azərbaycan gözəllərini vəsf etmişdir.

Azərbaycan xalqının milli məişəti Molla Pənah Vaqifin şeirlərində real şəkildə təsvir edilmişdir. Vaqif milli məişətin etnoqrafik çalarlarının bütün gözəlliyini müşahidə etmiş və şeirlərində canlandırmışdır. Şair Azərbaycan xalqının milli məişətini onun dəyərləri və adətləri ilə vəhdətdə tərənnüm etmişdir. Ona görə də Vaqifin yaradıcılığında məişət səhnələri həyatın seçilmiş məqamları və insanların mənəvi keyfiyyətləri ilə birlikdə təqdim olunur. O, Azərbaycan həyatının və məişətinin ən sadə çalarından tutmuş səciyyəvi xüsusiyyətlərinə qədər bütün reallıqlarını poeziyanın mövzusunə çevirmişdir:

Evlərdə məst, başmaq satanı qoyma,
Çaxır içib, sərxoş yatanı qoyma,
Özünə qardaşlıq tutanı qoyma,
Qonaq üçün çörək verəni saxla!
...Sən mənim sözümə heç gətirmə şək,
Bizim evlərdə də gəl görün tək-tək,

Dirrik-tərəvəzə yaxşı keşik çək,
Kişniş, şüyüt, təzə tərəni saxla!

Azərbaycan xalqının adət-ənənələri Vaqifin şeirində realist mövqedən işıqlandırılıb. Şairin məşhur «Bayram oldu» şeiri kasıb ailələrin Novruz bayramı mövsümünün realist poetik səhnəsidir. Novruz bayramı üçün səciyyəvi olan noğul, düyü, motal, yağ, çuval və s. kimi detallar tənqidi ruhda yazılmasına baxmayaraq, şeirə bayram əhvali-ruhiyyəsi hopdurmuşdur. «Bu gün» rədifli qoşmada işə «xublar evində» – varlı ailələrdə Novruz bayramının keçirilməsi fonunda Azərbaycan milli məişətinin mənzərələri tərənnüm olunmuşdur. Vaqifin gözəllik fəlsəfəsinə uyğun olaraq, şeirdə Novruz bayramının gözəl adətləri, sevinci ilə gözəllərin tərənnümü, sevgi notları bir yerdə vəsf edilmişdir:

Yenə bayram oldu xublar evində,
Sanasan, açılıb təzə gül bu gün.
Bənəfşə zülfləri alasan ələ,
Şanə tək gəzəsən telbətəl bu gün.

Kim ölə, kim qala bu bayramadək,
Cəhd eylə, yetəsən gül əndamadək,
Gecələr sübhədək, ta axşamadək,
Yarın gərdənində ola qol bu gün.
Sanasan, üzünü ərəq nəmidir,
Elə bahar fəsli, gül şəbnəmidir,

İxtilat bazarı, söhbət dəmidir,
Gərək düşə dost kuyinə yol bu gün.

Milli adət-ənənələr içərisində mühüm yer tutan Azərbaycan toylarını da Vaqif rəssam kimi şeirə gətirmişdir. «Başına döndüyüm toy adamları» qoşması ritminə və ahənginə görə oynaq və yadda qalan toy mahnısı təəsüratı yaradır. Molla Pənah Vaqifin «Oynasın» rədifli bu qoşması Azərbaycan poeziyasında toy mövzusunda yazılmış ən yaxşı şeir hesab olunmağa layiqdir. Azərbaycan toylarının ən səciyyəvi etnoqrafik detalları və ən incə məqamları bu şeirdə obrazlı şəkildə mənalandırılmışdır:

Başına döndüyüm toy adamları,
Siz də deyin: toya gələn oynasın,
Adını demərəm, eldən ayıbdır,
Filankəsin qızı, filan oynasın.

Nə müddətə ona güvənən bizik,
Həsərin çəkməkdən canımız üzük,
Hər əlinə alıb bir danə üzük,
Üzüyü dəstinə alan oynasın.

Bir tuba boyludur; boyu növrəstə,
Həsərin çəkməkdən olmuşam xəstə.
İşarət eylərəm anlayan dostu,
Dostunun qədrini bilən oynasın.

Azərbaycan milli məişətinin mühüm atributları olan Novruz bayramı və toy mərasimi haqqında yazdığı şeirlər Molla Pənah Vaqifin mənsub olduğu xalqın milli ruhuna, adət-ənənələrinə, folklor və etnoqrafiyasına dərindən bələd olduğunu və xalq həyatını böyük ilhamla tərənnüm etdiyini göstərir. Bütün bunlar göstərir ki, Molla Pənah Vaqifin yalnız gözəlləri vəsf edən sənətkar kimi təqdim olunması onun yaradıcılığının mahiyyətini tam əhatə etmir. Molla Pənah Vaqif xalq həyatının bütün reallıqlarını və incəliklərini milli mahiyyəti və zəngin etnoqrafik çalarları ilə birlikdə dərindən dərk edən və şeirlərində geniş şəkildə əks etdirən qüdrətli sənətkardır. Molla Pənah Vaqifin gözəllik fəlsəfəsi geniş anlayış olub, həyatın, insanın və milli-mənəvi dəyərlərin bütün reallıqlarını əhatə edir. Eyni zamanda Vaqifin gözəllik düşüncəsi həyatilik və təbiilik prinsiplərinə əsaslanan, gözəlliyi realist şəkildə təsvir və tərənnüm edən həyat eşqi fəlsəfəsidir.

Molla Pənah Vaqifin xalq ruhunda yazılmış şeirləri sözün obrazlı mənasında həyatın bənzərsiz «tamaşası» və təəssüratını yaradır. Görkəmli ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərlinin yazdığı kimi, «Molla Pənah milli şair olduğuna binaən hər nə onun qələmindən zühura gəlibsə, ...tamamisi ürəkdən və həqiqi həyatdan nəşət edən əsərlərdir. Onlarda öz müasirlərinin ayini-adatı, adabü-əxlaqı və dolanmaları artıq məharət ilə rışteyi-nəzmə çəkilibdir». Doğrudan da, Vaqifin şeirlərində yaşadığı dövrün

Azərbaycan gözəllərinin bənzərsiz obrazı rəssam kimi bütün cizgiləri ilə təsvir olunmuşdur. Vaqifin şeirləri yaşadığı dövrün qadın gözəlliyinin obrazlı bədii portretlərindən ibarətdir. Onun şeirlərində qadın zahiri və daxili gözəlliyi ilə yanaşı, zəngin etnoqrafik çalarları: geyim-keçimi, məişəti ilə birlikdə təqdim olunur. Gözəl və gözəlliyə münasibətdə Vaqif mahir bir şair-rəssam kimi çıxış edir: Molla Pənah Vaqifin tərənnüm etdiyi gözəllər şair xəyalının obrazları olmayıb, həyatda mövcud olan «ellər yaraşığı, ölkə gözəli»nin həqiqi və təbii obrazlı ifadəsindən ibarətdir. Molla Pənah Vaqifin təsvir etdiyi gözəlləri özünəməxsus yeni bədii təsvir və ifadə vasitələri canlandırır. Şairin “Yanağı laleyi-baharı kimi, Ləbləri yaqutun kənarı kimi, Bir dənə nasüftə mirvari kimi, Zülfü ya bənəfşə, ya səmən kimi» ilhamla vəsf etdiyi Azərbaycan gözəli həm də ağıllı-kamallı, «işarə anlayıb, hal bilən» olmaları ilə klassik romantik lirika-dakı «sevgili-canan»lardan fərqlidir:

Təmizlikdə ola meyli həvəsi,
Olmaya aşiqə nazü qəmzəsi,
Gül tək qoxuya nitqü nəfəsi
Zülfü ya bənəfşə, ya səmən gərək.

Tavus kimi cilvələnə hər səhər,
Bəzək verə camalına sərbəsər.
Dindirməmiş verə könüldən xəbər,
İşarə anlayıb, hal bilən gərək.

Molla Pənah Vaqifin şeirlərində tərənnüm edilən «gərdəni minadan», «ağ əlləri əlvan hənadan», şəkər gülüşlü, «sinə meydan, zülf pərişan, bel nazik», ənlik-siz-kirşansız, «ellər yaraşığı – ölkə gözəli» olan Azərbaycan gözəli ədəbiyyatımızda yeni bədiî obraz idi. Azərbaycan gözəllərinə aid etdiyi «yaşılbaş sona» obrazı ədəbiyyatda qadın gözəlliyinin obrazlı təcəssümündə Molla Pənah Vaqifin möhürüdür. «Yaşılbaş sona» Vaqifin təqdimatında «əcəb seyrəngahı» olan Azərbaycan milli-mənəvi varlığının təcəssümüdür. Vaqif şeirlərində «yaşılbaş sona»nın azərbaycanlı simasını müəyyən etmək üçün bu obrazı ölkəyə məxsus konkret qadın adlarının timsalında canlandırılmışdır. Vaqif «həsərdindən canının çıxdığı» Zeynəb adlı gözəli yaşılbaş sonaya bənzətmiş, lalə yanaqlı el gözəlinin obaya yaraşlıq olduğunu xüsusi olaraq vurğulamaqla onun «ölkə gözəli» olmasından qürur duymuşdur. «Zeynəb» rədifli qoşma «ölkə gözəli»nin əsas xüsusiyyətlərini əks etdirir:

Qaşa vəsmə, gözə sürmə çəkəndə,
Siyah zülfü dal gərdənə tökəndə,
Sallanıban kəklik kimi səkəndə
Oxşarsan yaşılbaş sonaya, Zeynəb!

Yanağı laləsən, qaməti dalsan,
Ağzı şəkər, dili, dodağı balsan,
Sanasan ki, yorğun, vəhşi maralsan,
Olubsan yaraşlıq obaya, Zeynəb!

Başqa bir şeirində isə Vaqif Azərbaycan qızlarını obrazlı şəkildə «bir bölük yaşılbaş sonalar»a bənzədir. Sairin «yaşılbaş sonalar»a həsr edilmiş şeirləri, o cümlədən də, «Qızlar» rədifli şeiri dil baxımından çox sadə və obrazlıdır. Dilin sadəliyi və bədii təsvir vasitələrinin yeniliyi baxımından Vaqifin XVIII əsrdə yazılmış «Qızlar» rədifli şeiri sanki XX əsrdə Səməd Vurğunun qələmindən çıxmış şeir kimi səslənir:

Bir bölük yaşılbaş sonalar kimi
Yığılıb gəlibdir Qazağa qızlar,
Ayna qabağında qara qaş üçün,
Endirib gətirmiş qulağa qızlar.

...Ey ağalar, necə sitəm etdilər,
Vaqifin canını çox incitdilər,
Yenə durub qatarlanıb getdilər,
Sözlərin qoydular qırağa qızlar.

Göründüyü kimi, «yaşılbaş sona» obrazı Azərbaycan ədəbiyyatına Molla Pənah Vaqif tərəfindən gətirilmişdir. «Yaşılbaş sona» Vaqifin şeirlərində ilhamla tərənnüm olunan «ellər yaraşığı, ölkə gözəli»nin ümumiləşdirilmiş bədii obrazıdır. «Yaşılbaş sona» Molla Pənah Vaqifin Azərbaycan şeirinə daxil etdiyi milli brenddir. Bu, böyük Füzulinin «qönçə ağızlı, sərv boylu, səməni üzlü» gözəlindən fərqli olan, real həyatdan alınmış, xalq bədii təfəkkürü ilə təsvir edilən Azərbaycan

gözəlidir. «Yaşılbaş sona» Vaqifin Azərbaycan gözəllərinin baş qəhrəmanıdır. Molla Pənah Vaqif «yaşılbaş sona»larda görmək istədiyi gözəllikləri aşağıdakı şeirdə bütün detalları ilə göstərmişdir. Bu mənada Molla Pənah Vaqifin «Hər yetən gözələ gözəl demənəm» mısrası ilə başlanan «Olur» rədifli qoşması şairin «yaşılbaş sona» gözəllik konsepsiyasının proqramından ibarətdir:

Hər yetən gözələ gözəl demənəm,
Gözəldə bir qeyri əlamət olur:
Zülf bir yana düşər, gərdən bir yana
Özün bilməz, bir özgə babət olur.

...Müjgan oxun atar, yay qaşın çəkər,
Dələr bağrım başın, ürəyim sökər,
Sözü duzlu olur, dodağı şəkər,
Hekayəti şirin hekayət olur.

Gərdəninə müşkin tellər düzülür,
Hər qıya baxanda canlar üzülür,
Sürmələnməmiş siyah gözlər süzülür,
Oturub-durmağı qiyamət olur.

Molla Pənah Vaqifin çox vaxt ümumiləşmiş şəkildə «gəlin», yaxud «şamama» adlandırdığı gözəllərdə Azərbaycan qızlarının bütün özünəməxsusluğu, gözəlliyi və dərin mənəviyyatı tam yeni bədii vasitələrlə canlandırılmışdır: maral baxışlı, saçları «iki dəstə tər bənöv-